

ПОРТРЕТ ХУДОЖНИКА В ЗРІЛОСТІ

Бронзовий кінь був не першим замовленням, що його Леонардо з якихось причин не виконав. Він забагато обіцяв і мріяв про нездійсненні дива, але поки що перелік його творчих досягнень, хай і чималий, ніяк не відповідав його талантам. У Мілані він мав заслужену репутацію, але Леонардо дожив до сорока років і досі не створив жодного справжнього шедевра, який засвідчив би його неймовірні обдарування. У його кар'єрі – і у Флоренції, і в Мілані – не бракувало великих замовлень, які він так і не довів до кінця. Розчаровані замовники ремствували, а одного разу справа навіть дійшла до суду. Закінчених творів у Леонардо було лише кілька: розпис «Благовіщення» в одному жіночому монастирі під Флоренцією, кілька зображень Мадонни з немовлям для приватних замовників, кілька портретів, теж для приватних осіб, зокрема портрет Чечилії Галлерані, коханки Лодовіко Сфорци. Ще він, очевидно, написав якусь картину – «один із найпрекрасніших і найдивовижніших творів живопису», як відгукнувся про неї його перший біограф, і послав її як весільний подарунок Максиміліанові, імператору Священної Римської імперії.¹

Усі ці твори, особливо портрети, були новаторськими за стилем і вишуканими у виконанні. Придворний поет написав вірш, оспівавши «геній і майстерність» Леонардо, котрий закарбував образ Чечилії «на всі часи». Сама Чечилія, схоже, вельми задоволена портретом, назвала Леонардо «майстром, якому, на мою думку, немає рівних».² Крім того, Леонардо створив такий переконливий і правдоподібний образ одного святого, що власник картини врешті-решт «у нього закохався» (так пізніше стверджував сам художник) і навіть благав автора прибрати з образу релігійні атрибути, щоб можна було «цілувати його без докорів сумління».³

Ці твори потрапляли в приватні доми, де бачити їх могли тільки вельможі й придворні, а картина, подарована Максиміліанові, опинилася аж у далекому Інсбруку. Поки що Леонардо не створив нічого, що принесло б йому справжню славу в народі, якою втішалися легендарні й улюблені митці минулого. У його доробку не було нічого, що стало б місцевою гордістю і красувалося б у соборі або на головній площі міста і що люди могли би бачити на власні очі, як-от статую Гаттамелати в Падуї авторства Донателло, фрески Джотто в Ассізі або куполи флорентійського собору Філіппо Брунеллескі. Його бронзовий кінь, без сумніву, викликав би захват і подив, але цю нагоду було втрачено.

До сорока двох років — а середня тривалість життя в ту добу становила сорок — Леонардо створив лише кілька картин, дивний на вигляд музичний інструмент, ефемерні декорації для маскарадів і святкувань, а ще кількасот сторінок нотаток і креслень до трактатів, які не опублікував, та винаходів, які не втілював у життя.⁴ Поміж його прагненнями і досягненнями пролягала виразна прірва. Кожного, хто його знав або бачив його твори, засліплювали їхня безсумнівна і незаперечна велич. Та надто часто його прагнення так і залишалися мріями. Він хотів працювати архітектором, але 1490 року ці сподівання зазнали краху: його дерев'яну модель вежі для недобудованого міланського собору так і не прийняли. Він хотів спроектувати і відлити бронзові двері для собору в П'яченці і навіть написав настоятелю анонімного листа, у якому вихваляв свої таланти: «Ніхто на таке не здатен, повірте мені, крім хіба Леонардо з Флоренції».⁵ Однак у П'яченцу його так і не запросили. Він розробив детальні плани перебудови Мілана: пропонував розділити місто на десять округів по п'ять тисяч будинків у кожному, передбачив у своєму плані зручності на зразок пішохідних зон, зрошуваних садів і добре провітрюваних громадських убиралень. Жоден з елементів цього плану так і не взяли до уваги. Тимчасом Лодовіко дедалі більше сумнівався, що Леонардо здатний звести бронзовий кінний монумент, — він навіть послав у Флоренцію шукати потенційну заміну.

Часом Леонардо впадав у смуток, бачачи, як мало він досягнув. Схоже, замолоду у нього була схильність до меланхолії. «Леонардо, — питав його приятель, — чому ти так засмутився?» Цей сумний рефрен пронизує всі його нотатки: «Якби ж то бодай щось втілювалося», — нерідко зітхає він. А в іншому місці: «Якби ж то я хоч щось створив».⁶

* * *

Леонардо народився 1452 року в кам'яному будинку з квадратним плануванням поблизу Вінчі, «манюсінського села» (як написав один із перших біографів), за двадцять п'ять кілометрів на захід від Флоренції.⁷ Його вісімдесятирічний дід гордо зафіксував народження онука в сімейному альбомі в шкіряній оправі: «У мене народився онук, син сера П'єро, мого сина, 15 числа місяця квітня, в суботу, о третій годині ночі. Отримав ім'я Ліонардо».⁸ Власне, його називатимуть Леонардо ді сер П'єро да Вінчі, бо саме під таким іменем він через двадцять років зареєструвався в Компанья ді Сан-Лука, братстві художників у Флоренції. При дворі Сфорца його іноді називатимуть Леонардо Флорентійським або в латинізованому варіанті — Леонардус де Флорентія. Принаймні саме так називав його в документах Лодовіко.⁹ Звичайно, придворний художник і інженер герцога носив ім'я не маловідомого тосканського села, а славетної Флоренції.

Батько Леонардо, двадцятишестирічний сер П'єро, був нотаріусом, людиною виского становища, як свідчить його титул: він складав заповіти, контракти, вирішував інші комерційні і юридичні справи. У цій родині було щонайменше п'ять поколінь нотаріусів, але на Леонардо цей ланцюжок обірвався. Він, як дізнаємося зі складеної через кілька років дідової податкової декларації, був *non legitimo*, тобто позашлюбною дитиною, а відтак (нарівні зі злочинцями й священиками) не міг претендувати на членство в Гільдії суддів і нотарів. Мати Леонардо, шістнадцятирічна Катерина, очевидно, мала нижчий соціальний статус за яскравого й честолюбного П'єро, тому вони так і не одружилися.

Про Катерину майже нічого не відомо. Можливо, вона була служницею в родині. Недавно прозвучало припущення, що вона, як і багато домашніх слуг у Тоскані, була рабинею-чужоземкою. За сто років до того флорентійські градоначальники видали наказ, який дозволяв ввозити в місто рабів, але тільки іновірців, не християн; після прибуття у Флоренцію їх одразу хрестили й давали нові імена (Катерина якраз належала до популярних варіантів). Заможні флорентійці могли купувати рабів, головню молодих жінок, яких використовували в хатній роботі, — із Причорномор'я (туркень, татарок, черкесок), із Північної Африки. І хоча вони коштували від тридцяти до п'ятдесяти флоринів (майже половину річного заробітку

досвідченого ремісника), у XV столітті їх розвелось так багато, аж у популярній пісні виник образ «чарівних юних рабинь», котрі визирають із вікон, «уранці тріпаючи одяг, // молоді й пишні, як пуп'янки квітів глоду».¹⁰

Цікаво, що заможний приятель сера П'єро, флорентійський банкір на ім'я Ванні ді Нікколо, мав служницю на ім'я Катерина, а після смерті Ванні 1451 року сер П'єро успадкував його дім у Флоренції і став розпорядником його майна. У пропонованій версії дружба з Ванні і становище розпорядника могли відкрити П'єро доступ до сексуальних послуг Катерини. Ця гіпотеза кидає світло на ще одну теорію: її висунув учений-антрополог, чия команда виявила, що відбитки пальців, які нібито належать Леонардо, мають таку саму дерматогліфічну структуру, себто такий самий папілярний візерунок, що й уродженці Близького Сходу. Після цієї заяви шпальги газет заясніли заголовками, мовляв, Леонардо був арабом; утім, скептики вважають, що за відбитками пальців важко встановити чиесь походження, ба більше, не можна стверджувати, що відбитки, знайдені в записниках Леонардо, належать саме йому.¹¹

З огляду на відсутність інформації про Катерину теорії про те, що мати Леонардо була рабинею, а сам він мав близькосхідне коріння, залишаються поки що теоріями. Зате точно відомо, що Леонардо зростав у домі батька й діда, а Катерина зникла з його життя. Діти рабів, як правило, вважалися вільнонародженими, церква дозволяла батькам визнавати їх і робити законними спадкоємцями. Матерям тимчасом нерідко давали невеликий посаг і видавали заміж за когось іншого. Про Катерину знаємо, що невдовзі після народження Леонардо вона вийшла заміж за місцевого випалювача цегли на ім'я Акаттабріґа. Прізвисько його означає Баламут і дозволяє припустити, що він не був найліпшою партією. Після Леонардо в Катерини народилося ще п'ятеро дітей — четверо доньок і один син, вона вела скромне життя в Кампо-Дзеппі поблизу Вінчі. Про родину Акаттабріґи теж мало відомо, за винятком того, що десь у 1480-х його син, брат Леонардо по матері, котрий, схоже, виріс, як і батько, баламутом, загинув у Пізі внаслідок пострілу з арбалета.¹²

Невдовзі після народження Леонардо сер П'єро одружився з іншою шістнадцятилітньою дівчиною, Альб'єрою. Вона мала вищий соціальний статус і походила із заможної родини флорентійських нотарів — набагато принагідніша партія для молодого

й честолюбного сера П'єро. Альб'єра померла, коли Леонардо виповнилося дванадцять, так і не народивши серові П'єро жодної дитини. Його друга дружина, Франческа, померла 1473 року, так само бездітною. Отож Леонардо залишався єдиною дитиною аж до 1476 року, коли третя дружина сера П'єро привела на світ сина. Леонардо на той час виповнилося двадцять чотири роки, і він уже не жив із батьком. У третьому шлюбі в сера П'єро народилося з десяток дітей, а недавні дослідження стверджують, що аж двадцять одна.¹³

Є підстави вважати, що Леонардо ріс у великій любові. Як найстарший син він завжди був бажаним у домі своїх батька й діда. У нього було щонайменше десятеро хресних батьків, себто родина аж ніяк не соромилася новонародженого. І хоча він не мав права стати правником або ж піти в університет, інших обмежень чи наслідків його юридичного статусу майже не існувало. Письменники Петрарка й Бокаччо, архітектор Леон-Баттіста Альберті, художники Філіппо Ліппі та його син Філіппіно і навіть майбутній папа Клемент VII — усі ці люди народилися поза шлюбом. Коли 1459 року папа Пій II проїздив через Феррару, вітати його вийшло аж восьмеро бастардів із владущої родини, з-поміж них і тодішній герцог Борсо д'Есте. Можливо, толерантне ставлення папи до клану Есте пояснювалося ще й тим, що він і сам був батьком кількох позашлюбних дітей. «Що може бути радіснішим для людської істоти, — писав він батькові, намагаючись розвіяти його тривогу через народжених у гріху дітей, — як продовжити свій рід і залишити когось після себе?.. Для мене це насправду неймовірна радість — знати, що моє сім'я дало плоди».¹⁴

Мабуть, сер П'єро не менше радів народженню сина, хоча не ясно, чому так і не визнав його законним спадкоємцем. У кожному разі незаконне походження Леонардо давало йому одну виразну перевагу: він міг уникнути юриспруденції та обрати натомість більш творчу і менш одноманітну діяльність, подібно до вже згаданих Петрарки й Бокаччо, котрі теж не відчували дискомфорту через свою «моральну заплямованість», мало того, звільнені від вимог церкви й гільдій, могли експериментувати з новими формами самовираження.

Навчання Леонардо проходив звичайнісіньке, заледве хтось робив із нього генія, яким він урешті стане. З шести до одинадцяти років він, найпевніше, ходив у початкову школу, яку флорентійці

називали *bottegbuzza*, бо її головним завданням було підготувати учнів до роботи в *bottega* – майстерні. Обов'язки вчителя в таких школах зазвичай виконував або священик, або нотаріус, діти вчилися читати й писати, переважно ідіоматичним тосканським діалектом італійської мови. Очевидно, Леонардо отримав трохи знань і з латини, навчаючись за граматиною, відомою як «Donadello». Згодом він мав щонайменше шість примірників таких граматик, і принаймні одна з них була його оригінальним шкільним підручником. Пристрасне збирання елементарних підручників з латини засвідчує, що Леонардо трохи знав цю мову, але аж ніяк не був її великим знавцем чи й просто грамотним користувачем. Найсерйознішу спробу вдосконалити латину він здійснив у Мілані вже майже під сорок років, коли переписував фрагменти з поширеного посібника Ніколо Перотті «*Rudimenta grammatices*». Той факт, що один із найсвітліших людських умів за всю історію не зміг засвоїти *ato, atas, amat*, має потішити кожного, хто колись намагався вивчити іноземну мову.

В одинадцять років учні переходили або в школу латинської граматики і готувалися до наукової кар'єри, або в школу абака* (арифметичну школу), де особливий наголос робили на математичній грамоті, а не на писемності. Найімовірніше, Леонардо відвідував другу. В такій школі учні теж трохи вивчали літературу, наприклад, Езопа або Данте, але зосереджувалися передусім на математиці, щоб підготуватися до комерційної діяльності. Добрий приклад того, що вивчали в школі абака, знаходимо в «*Trattato d'Abaco*» П'єро делла Франческа. Автор називав його трактатом з «арифметики, необхідної для купців». Серед численних завдань у цій книжці одне засвідчує карколомний характер торгівельних операцій, звичних для Італії XV століття: «Двоє осіб здійснюють торгівельний обмін: в одного є віск, у другого – вовна. Віск коштує 9 дукатів із чвертю, обмінний тариф – 10 і дві третіх; в іншого є вовна, ціна за тисячу невідома,

* Абак – вид рахівниці, відомий уже в давній Греції. Школи абака, або ж рахівничі (арифметичні) школи, були дуже популярними в Італії XIII–XIV століть (на середину XIV століття лише у Флоренції їх нараховувалося шість), адже через поживлення торгівлі існувала постійна потреба у вивченні комерційної арифметики і вишкільній майбутніх торговців. – Примітка пер.

але обмінний курс становить 34 дукати; обмін був чесним. Скільки коштувала вовна в грошовій вартості?»¹⁵

Один із найраніших біографів Леонардо, художник і архітектор Джорджо Вазарі, стверджував, що Леонардо був до того майстерним у математиці, аж «складними питаннями і сумнівами частенько завдавав труднощів своєму вчителю».¹⁶ Вазарі ніколи не зустрічався з Леонардо (народився 1511 року), тому чимало його історій можна поставити під сумнів. Однак цілком можна припустити, що Леонардо справді був допитливим і здібним учнем, блискуче опанував геометрію і креслення. А водночас ніколи не цікавився арифметикою і ніколи не послуговувався алгеброю.

Складається враження, що й письмова італійська, не лише латина, не належала до його чеснот. Одного разу він назвав себе *uoto senza lettere* – «людиною без освіти». Звісно, таке твердження перебільшене і стосувалося не надто глибоких знань із латини. Хай там як, у записниках нерідко трапляються граматичні неузгодження, орфографічні помилки, пропущені слова, очевидний і загальний брак мовного вишколу. Окремі його помилки є доволі курйозними, навіть якщо пам'ятати, що свої записи він зазвичай робив поспіхом. Скажімо, складаючи перелік книжок у домашній бібліотеці, він написав «*anticaglie*» замість «*antiquarie*». На тій-таки сторінці «*Margharita*» перетворилася на «*Marcherita*». В іншому місці Леонардо спотворив ім'я перського філософа Авіценни, назвавши його «*Avinega*». Венеція обернулася в нього на «*Vinegia*».¹⁷ На його захист можна сказати, що в часи Леонардо до мовних правил, як і до позашлюбних дітей, ставилися цілком ліберально.

* * *

Мачуха і дід Леонардо померли 1464 року, коли йому виповнилося дванадцять. Чи тоді, чи в якийсь із наступних років, але не пізніше 1469-го, він переїхав у Флоренцію до батька. Серові П'єро велося на той час вельми добре. У 1462 році він працював нотарем у Козімо Медічі, а вже 1469 року став офіційним нотаріусом у подести – голови міської адміністрації, по суті, головним правником Флоренції. Клієнтами його успішної практики були черниці й ченці щонайменше з одинадцяти монастирів; крім того, він був головним нотаріусом єврейської общини міста. «Якщо життя тебе до пошуків

юриста привелó, — писав флорентійський поет Бернардо Камбіні, — то не вагайся та обирай того да Вінчі, що П'єро».¹⁸ Йому оплачували помешкання в Паллацо-дель-Подеста, а після 1470 року — дім на Віа-делле-Престранце (нині — Віа-де-Гонді), вулиці з північного боку палацу Веккіо.

Напевне, Флоренція зі її п'ятдесятитисячним населенням справила на юнака з Вінчі особливе враження. «У світі не знайти нічого красивішого й розкішнішого за Флоренцію», — заявив 1402 року учений Леонардо Бруні. Через п'ятдесят років один флорентійський купець, оцінюючи рідне місто, дійшов висновку, що воно ще розкішніше, ніж у часи Бруні, адже в ньому так багато нових красивих церков, лікарень і палаців, а також заможних містян, які гуляють вулицями в «коштовному й вишуканому вбранні». Флоренція того часу могла похизуватися: тут працювали п'ятдесят чотири торговці коштовним камінням, сімдесят чотири ювелірні крамниці та вісімдесят три підприємства, де ткали шовк. Як завважив купець, у місті була ще одна принада — неймовірно розмаїття архітекторів, скульпторів і художників.¹⁹ На момент, коли Леонардо прибув у Флоренцію, місто повнилося фресками, статуями й будівлями, що їх створили Джотто, Брунеллескі, Мазаччо, Донателло і Лоренцо Гіберті.

Справжня освіта Леонардо почалася не в школі абака в маленькому тосканському селі, а в ювелірній майстерні у Флоренції, куди він прийшов у тринадцять-чотирнадцять років. У першій школі, що мала комерційний ухил, у нього було зовсім мало, а то й жодних нагод проявити свої художні здібності, проте, схоже, його юнацькі ескізи, створені на дозвіллі, привернули увагу батька. Сер П'єро був нотарем флорентійського ювеліра й художника Андреа дель Веррокійо, якому, за свідченням Вазарі, він з гордістю показав кілька синових малюнків.²⁰ Сер П'єро віддав Леонардо в науку до Веррокійо, і, здається, його не тривожило, що після того син стане ремісником. Сер П'єро був членом потужної і поважної Гільдії суддів і нотарів, до якої належали сини із шляхетних сімей та заможні купці. Художники ж представляли гільдію, до якої входили лікарі, аптекарі та люди з такими непрестижними професіями, як шпалерники, виробники свічок і рукавичок, капелюшники, гробарі і постачальники сиру. І хоча незаконне походження Леонардо накладало на нього обмеження у виборі професії, сер П'єро виявився набагато прогресивнішим у поглядах на синове майбутнє, ніж, скажімо, схильний

до снобізму батько Мікеланджело, котрий, за свідченнями того ж таки Вазарі, висварив і навіть побив сина, коли той уперше проявив інтерес до ручної праці.

Підмайстри зазвичай навчалися шість або сім років під керівництвом визнаного майстра, котрий надавав їжу, дах над головою і безпосередньо вчив учня за кошти, які за нього сплачував батько або опікун. Леонардо пощастило з батьковим вибором. У Веррокійо була чудова репутація «джерела, з якого художники могли черпати всі необхідні навички».²¹ На той час Веррокійо перескочило за тридцять, він був сином цегляра, який згодом нажив статків на посаді митного інспектора. Юність він, схоже, провів бурхливо: у сімнадцять його арештували за те, що забив каменякою чотирнадцятирічного вовняра (в результаті виправдали). Імовірно, він навчався в майстерні Донателло, але його головним учителем був ювелір на ім'я Джуліано дель Веррокійо, від якого він і перейняв ім'я (Веррокійо означає «точне око» — доречне для митця прізвисько). У свої двадцять років він пережив непрості часи, був навіть період, коли ходив босоніж, бо не мав грошей на взуття.²²

Його кар'єра зрушила з місця, коли від середини й до кінця 1460-х він почав працювати на родину Медічі, яка правила у Флоренції; десь тоді у його майстерню потрапив Леонардо. Ставши улюбленим скульптором Медічі, Веррокійо спроектував і виготовив гробницю для Козімо Медічі, засновника династії, котрий помер 1464 року. За кілька років він виготовив із бронзи й порфиру гробницю для синів Козімо — П'єро та Джованні. Крім того, він створив для родини дві прегарні бронзові статуї — «Путто з дельфіном» і «Давид». Леонардо потрапив у майстерню Веррокійо, якраз коли той проектував і відливав ці статуї, тому в постаті Давида — стрункого, атлетичного юнака зі скуйовдженим волоссям і загадковою легкою усмішкою — так і кортить побачити портрет самого Леонардо. Якщо Леонардо справді був таким вродливцем, як про нього одноставно писали його ранні біографи, то цілком імовірно, що Веррокійо «списав» відважного юнака, який переміг велетня, з красеня підмайстра. Утім, брак бодай якогось юнацького портрета Леонардо, з яким можна було б зіставити статую, роблять будь-яке порівняння спекулятивним.

У майстерні Веррокійо Леонардо провів щонайменше шість-сім років. У цей час він вивчав ремісничі таємниці, важливі для художників і скульпторів: від тонування паперу й заточування гусячого

Андреа
дель Верроккйо.
Хрещення Христа.

пера до найкращих методів позолоти і відливання бронзи. Як і інші учні, він допомагав майстрові в роботі над такими творами, як віттарний образ «Хрещення Христа» для абатства Сан-Сальві у Флоренції. За легендою, Леонардо намалював одного з двох укляклих на колінах ангелів і зробив це так досконало, що, за словами Вазарі, Верроккйо «ніколи більше не брався за фарби, обурившись, що якийсь хлопчак розуміється на них краще, ніж він сам».²³ Леонардо цілком міг намалювати ангела з жовтаво-солом'яними кучерями, і він справді переріс свого вчителя, який був талановитішим у скульптурі, але не в малярстві. Проте ця історія – звичайнісінький міф: Верроккйо ніколи у відчаї не відмовлявся від малярства і ще через багато років розписував віттар собору в Пістої.

Ще одна картина Верроккйо, над якою працював Леонардо, – «Товія і ангел». У ній він намалював маленького енергійного песика

з хвилястою сріблястою шерстю, рибу і золотисті пасма у Товії над вухами.²⁴ Леонардо захоплювався кучерями. За свідченням одного з ранніх біографів, він і сам мав довге витке волосся, а борода його «сягала середини грудей, була охайною і хвилястою».²⁵ Очевидно, він пишався своєю зовнішністю. Крім охайної зачіски і кучерявої бороди, він любляв барвисте вбрання. Флоренція славилася розкішними тканинами – шовками і парчею з назвами на зразок *rosa di zaffrone* (рожевий сапфір) або *fior di pesco* (персиковий цвіт). Ці екзотичні тканини здебільшого експортували в турецькі гареми, бо у Флоренції існував закон, який регулював витрати і забороняв містянам надто яскраве вбрання, тож вони мусли обходитися скромнішими тканинами. Та цього не скажеш про Леонардо, у чиєму гардеробі сміливо поєднувалися пурпуровий, рожевий і кармазиновий відтінки, зневажаючи вимоги «модної поліції». В одному з переліків його убрань фігурують мантия з тафти, рожева каталонська мантия, пурпурова накидка з оксамитовим капюшоном, пурпуровий атласний плащ, багряна накидка з верблюжої шерсті, темно-бордові панчохи, панчохи кольору запилуженої троянди, чорні панчохи і два рожевих капелюхи.²⁶

Схоже, Леонардо в усіх сенсах був незалежною, самостійною особою, яка зневажала моду, традицію й усталені звичаї. Унікальності йому додавало прагнення зображати світ природи поза межами людської діяльності. Його перший відомий малюнок, створений улітку 1473 року, коли йому виповнилося двадцять один, зображує вид згори на долину ріки Арно під Флоренцією – чіткі обриси пагорба і скель над рівниною. Імовірно, це був ескіз тла до якоїсь картини: можливо, Верроккйо довірив йому створити фон для «Хрещення Христа», де бачимо голі скелі, що здіймаються над рівниною. Малюнок вважають першим пейзажем в історії європейського мистецтва: це вперше хтось дійшов висновку, що світ природи, без людської присутності, вартий зображення. Леонардо датував ескіз: «День Богородиці в Снігах, 2 серпня 1473 року». На звороті аркуша написано: «*Sono chontento*» («Я щасливий»). Леонардо справді міг почуватися найщасливішою людиною на світі, перебуваючи серед тосканських пагорбів, вивчаючи скелясті утворення і стежачи, як хижі птахи здіймаються в небо і їх несуть гарячі потоки повітря.²⁷

Скелі, як і кучері, захоплювали Леонардо. Він провів чимало часу, блукаючи в горах; поет Гвідотто Престінарі посміювався з цього

Перший відомий нам малюнок Леонардо, долина ріки Арно.

його хобі. Інтерес до топографії у Леонардо був одночасно науковим і естетичним. У його записках знаходимо спостереження про шари ґрунтів і скель у долині Арно (скажімо, про гравієві поклади поблизу Монтелупо, конгломерат вапнякового туфу біля Кастельфйорентіно, шари ракушняка в Колле-Ґонцолі).²⁸ Леонардо до того прославився своїми прогулянками, що вже в Мілані отримав якось від горян цілий мішок геологічних зразків: «Як бачимо, в горах Парми і П'яченци, — писав він, — трапляється тьма мушель і поточених червами коралів, які досі прилипли до скель; коли я працював над великим конем у Мілані, селяни привезли мені в майстерню цілий великий мішок зразків, що їх вони знайшли в околицях».²⁹ Ось яку репутацію мав Леонардо: про його ексцентричні інтереси знали жителі таких далеких країв, як Парма і П'яченца.

* * *

У 1476 році, коли Леонардо було майже двадцять п'ять, він досі жив і працював у Веррокйо. Чому він мешкав у майстра, а не в набагато просторішому домі батька, залишається загадкою, адже у Веррокйо йому доводилося ділити дім із нетямущим молодшим братом ювеліра, ткачем Томмазо, його сестрою Маргеритою та її трьома доньками.³⁰ Може, Леонардо посварився з батьком, котрий уже невдовзі по смерті другої дружини знайшов собі третю? Нова його дружина Маргерита була ніжного п'ятнадцятилітнього віку, себто майже на десять років молодша за Леонардо. У 1476 році вона народила сина Антоніо — першу законну дитину сера П'єро. Згодом у неї народиться ще п'ятеро дітей (серед них донечка, яка померла немовлям), а наприкінці 1480-х вона й сама померла; після цього сер П'єро одружився вчетверте і ще більше помножив свій приплід.

Італійська література того часу повниться історіями сварок між батьками й синами. Ці суперечки почасти були наслідком правової системи, яка не зобов'язувала батьків відокремлювати синів і надавати їм законні права майже до їхнього тридцятиліття. Поет і письменник Франко Сакетті писав, що «багато синів прагнули смерті батьків, щоб здобути свободу».³¹ Леонардо згадує цю міжпоколінню боротьбу в одному несподівано непривітному листі до свого зведеного брата Доменіко, написаному багато років потому, як у Доменіко народився перший син. «Мабуть, ця подія, — писав Леонардо, і перо його, здавалося, аж сочиться зверхнім тоном, — принесла тобі велику насолоду». Та він одразу гасить святковий настрій Доменіко, відзначивши, що той зарано тішиться, адже «породив пильного ворога, який уже незабаром усі свої сили спрямує на те, щоб здобути свободу, якої може досягнути лише по твоїй смерті».³² Хтозна, якою мірою на слова Леонардо вплинули літературні твори, як-от Сакетті (а приміром відомого збірника оповідань цього автора був у майстерні Веррокйо), а якою — його власний досвід стосунків із сером П'єро.

Найпевніше, Леонардо мешкав у Веррокйо, бо любив товариство свого старшого наставника. Веррокйо був розумним і освіченим чоловіком із вишуканим і широким колом інтересів. Вазарі стверджує, що він вивчав геометрію і природничі науки (царини, які вабили й Леонардо), грав на музичних інструментах. Леонардо теж музикував, грав на лірі «з винятковим хистом» і навіть давав уроки музики.³³